

Н. Балпанов¹ , Н. Тутинова^{2*} , Р. Кемербай³ , А. Әбдіраманова⁴

¹Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті, Қазақстан, Алматы қ.

²Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті, Қазақстан, Қарағанды қ.

³Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Қазақстан, Астана қ.

⁴Қорқыт ата атындағы Қызылорда университеті, Қазақстан, Қызылорда қ.

*e-mail: nurtut29@gmail.com

ҚАЗАҚСТАНДА ДІНИ ТӨЗІМДІЛІК МӘДЕНИЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ТӘЖІРИБЕСІ

Қазіргі жағдайларда діни толеранттылық мәдениеті мен қоғамның әлеуметтік-саяси тұрақтылығын сақтау мәселесін зерттеу ерекше өзекті теориялық және практикалық міндет болып табылады. Авторлар бұл мақалада конфессияаралық диалогты сақтау түріндегі исламның, сонымен қатар православие мен католицизмнің рөлін айқындау, этносаралық және конфессияаралық өзара қарым-қатынасты сақтау тәжірибесін бағалау негізінде діни толеранттылық мәдениетін қалыптастыру мүмкіндігін анықтау мақсатында Қазақстандағы кейбір діни ұйымдардың қызметін талдайды. Мақала авторлары қазақстандық қоғамдағы ислам, православие және католицизм қызметін талдау негізінде діни толеранттылықты сақтаудың қалыптасқан тәжірибесін ашады. Сонымен қатар авторлар көпэтникалық қоғамдағы толеранттылық тек әлеуметте бар этномәдени, діни, конфессиялық айырмашылықтарды мойындауды ғана емес, сонымен бірге «алуан түрліліктегі бірлікті» ұғынуды да білдіреді. Сол уақытта қоғамда бар этномәдени айырмашылықтарға өзіндік мәні бар және және институционалдық мән берілмейді. Сондай-ақ, авторлар Қазақстан Республикасында бұл «алуан түрліліктегі бірлік» ортақ азаматтық бірегейлікпен қамтамасыз етілетінін атап өтті. Мақала авторлары қазақстандық қоғамдағы ислам, православие және католицизм қызметін талдау негізінде діни толеранттылықты сақтаудың қалыптасқан тәжірибесін ашады.

Түйін сөздер: толеранттылық, діни толеранттылық, көпэтникалық қоғам, ұлтаралық диалог, конфессияаралық диалог, этносаясат, Ханафи мәзһабы.

N. Balpanov¹, N. Tutinova^{2*}, R. Kemberbay³, A. Abdiramanova⁴

¹Abylai Khan Kazakh University of International Relations and World Languages, Kazakhstan, Almaty

²Karaganda University of Kazpotrebsoyuz, Kazakhstan, Karaganda

³L.N. Gumilyov Eurasian National University, Kazakhstan, Astana

⁴Korkyt Ata Kyzylorda University, Kazakhstan, Kyzylorda

*e-mail: nurtut29@gmail.com

Experience of forming a culture of religious tolerance in Kazakhstan

In modern conditions, a particularly relevant theoretical and practical task is to study the problem of a culture of religious tolerance and the preservation of the socio-political stability of society. In this article, the authors analyze the activities of some religious organizations in Kazakhstan in the context of identifying the possibility of forming a culture of religious tolerance, based on determining the role of Islam, including Orthodoxy and Catholicism in the format of maintaining interfaith dialogue, assessing the experience of maintaining interethnic and interfaith relations in general. The authors of the article reveal the established experience of maintaining religious tolerance based on the analysis of the activity of Islam, Orthodoxy and Catholicism in Kazakhstani society. The authors also note that tolerance in a multi-ethnic society implies not only the recognition of existing ethno-cultural, religious, confessional differences within society, but also the awareness of "unity in diversity". Then the existing ethno-cultural differences will not be given self-sufficient and institutional significance. The authors also note that in the Republic of Kazakhstan this "unity in diversity" is provided by a common civic identity. The authors of the article reveal the established experience of maintaining religious tolerance based on the analysis of the activity of Islam, Orthodoxy and Catholicism in Kazakhstani society.

Key words: tolerance, religious tolerance, multiethnic society, interethnic dialogue, interconfessional dialogue, ethnopolitics, Hanafi madhhab.

Н. Балпанов¹, Н. Тутинова^{2*}, Р. Кемербай³, А. Абдираманова⁴

¹Казахский университет международных отношений и мировых языков имени Абылай хана, Казахстан, г. Алматы

²Карагандинский университет Казпотребсоюза, Казахстан, г. Караганда

³Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, Казахстан, г. Астана

⁴Кызылординский университет имени Коркыт Ата, Казахстан, г. Кызылорда
*e-mail: nurtut29@gmail.com

Опыт формирования культуры религиозной толерантности в Казахстане

В современных условиях особенно актуальной теоретико-практической задачей является исследование проблемы культуры религиозной толерантности и сохранения социо-политической стабильности общества. В данной статье авторы анализируют деятельность некоторых религиозных организаций в Казахстане в контексте выявления возможности формирования культуры религиозной толерантности, на основе определения роли ислама, в том числе православия и католицизма в формате сохранения межконфессионального диалога, оценки опыта сохранения межэтнического и межконфессионального взаимоотношения в целом. Авторы статьи раскрывают сложившийся опыт сохранения религиозной толерантности на основе анализа деятельности ислама, православия и католицизма в казахстанском обществе. Авторы также отмечают, что толерантность в полиэтническом обществе подразумевает не только признание существующих этнокультурных, религиозных, профессиональных различий внутри социума, но и осознание «единства в многообразии». Тогда имеющимся этнокультурным различиям не будет придаваться самодовлеющее и институциональное значение. Авторы также отмечают, что в Республике Казахстан это «единство в многообразии» обеспечивается общей гражданской идентичностью. Авторы статьи раскрывают сложившийся опыт сохранения религиозной толерантности на основе анализа деятельности ислама, православия и католицизма в казахстанском обществе.

Ключевые слова: толерантность, религиозная толерантность, полиэтническое общество, межэтнический диалог, межконфессиональный диалог, этнополитика, Ханафитский мазхаб.

Кіріспе

Діни толеранттылық мәдениеті мәселесін, қоғамның әлеуметтік-саяси тұрақтылығын сақтаудың жинақталған тәжірибесін зерттеудің өзектілігі қазіргі жағдайда ерекше маңызды теориялық-тәжірибелік міндет болып табылады. Қазіргі жағдайда күнкөріс мәдениеті – бұл құрмет пен төзімділік мәдениеті. Бұл мәдениет қалыптасу үдерісінде, ол әр түрлі ауқымдағы соғыстармен, қақтығыстармен және дағдарыстармен толтырылған азапты мыңжылдықтар бойында ақырындап құрылуда. Қазіргі жағдайда әлемде болып жатқан күрделі әлеуметтік-саяси үдерістер әр түрлі халықтардың бейбіт қатар өмір сүруі, адамдардың адамгершілік және демократиялық қайта құру бойынша жұмыс істеу мүмкіндігі үшін әртүрлі халықтарды, нәсілдерді, әлеуметтік топтарды, мүдделерді біріктіруге қабілетті жалғыз негіз толеранттылық болуы мүмкін екенін көрсетеді (Золотухин, 2006).

Заманауи ахуалда күнкөріс мәдениеті – бұл құрмет пен төзімділік мәдениеті. Бұл мәдениет қалыптасу үдерісінде, ол әр түрлі ауқымдағы соғыстармен, қақтығыстармен және дағдарыстармен толтырылған азапты мыңжыл-

дықтар бойында ақырындап құрылуда. Заманауи қоғамда қарама-қайшы үрдістер бар. Бір жағынан баламалы идеологиялық бағдарламаларға деген толерантты қарым-қатынас өзекті болса, екінші жағынан әр түрлі қоғамдастықтар арасындағы өзара әлеуметтік, саяси және мәдени төзімсіздік белгілері байқалады. Мұндай төзімсіздіктің негізі ретінде діни (конфессиялық) айырмашылықтар жиі декларацияланады. Қазіргі уақытта бұл айырмашылықтардың қоғамға деструктивті немесе конструктивті әсерін зерттеу өте қажет болып табылады.

Тақырыпты таңдауды дәйектеу және мақсаты мен міндеттері

Толеранттылық феноменінің әртүрлі аспектілері шетелдік зерттеушілермен: К. Леви-Стросс, К. Эверс, Б. Уильямс, Г. Олпорт, К. Лоренц, Дж. Келли, М. Уолцер, Б.Э. Ризрдон, L. J. Skitk, C.W. Bauman, E. Mullen, P. Nicholson, Y.Ch. Zark, және Лебедева И.М., Стефаненко Т.Г., Татарко А.Н., Мчедлова М.П. және т.б. сияқты орыс ғалымдарының жұмыстарында зерттелген.

Қазақстанда этносаралық және конфессия-аралық қатынастарда тұрақтылықты сақтау және

толеранттылықты дамыту ерекше маңызды болып табылады (Кадыржанов, 2013). Қазақстандық ғалымдардың жұмысында Қазақстан халқының бірлігіндегі тұрақтылықты және бейбітшілікті сақтаудағы дін мен сенімнің рөлі мәселесіне көп көңіл бөлінеді. Алтаев Ж., Аюпов Н., Бурбаев Т., Балгимбаев А., Габитов Т., Есим Г., Молдабеков Ж., Нуржанов Б., Мирзабекова А., Кенжебаев С., Сабит М. сияқты қазақстандық ғалымдар бейбітшілік мәдениетінің тұжырымдамасын дайындауға үлкен назар аударды. Булова Е., Нысанбаев А., Кадыржанов Р., Колчигин С. жұмыстары қазақстандық қоғамдағы толеранттылық мәселесіне арналған. Исмагамбетова З., Карабаева А., Аубакирова С. жұмыстары мәдениетаралық байланыс мағынасындағы толеранттылық мәселесіне, толеранттылықтың әлеуметтік-философиялық аспектілері туралы сауалға арналған. Алайда діни толеранттылық мәселесі жеткіліксіз зерттелген болып табылады.

Діни толеранттылықтың ерекше моральдық-рухани құндылық ретінде қалыптасуы тарихи дамудың ұзақ жолынан өтті. Император Константинның христиан шіркеуін заңдастырған және Рим империясы аумағында христиандарды қудалауға тиым салатын заңды актінің бірінші әлеуметтік-тарихи кезең деп есептеген жөн.

Миллиондаған адамдар адамдардың діни бостандыққа, олардың діни қажеттіліктерін кедергісіз қанағаттандыруға құқығы – негізгі іргелі құқық, онсыз өркениеттің, мемлекеттіліктің, азаматтық қоғамның, мәдениеттің қалыпты дамуы мүмкін емес деген сенімге келген кезде, XVIII – XX ғасырларда келесі кезең құрылады. БҰҰ Бас Ассамблеясы қабылдаған «Адам құқығының жалпыға бірдей декларациясы» (1984) – бұған дәлел. Бұл құжат діни бостандық қағидасын тұжырымдайды: «Әр адамның ой, ар-ождан және дін бостандығына құқығы бар; бұл құқық өз дінін немесе сенімін өзгерту еркіндігі және өз дінін немесе сенімін жеке-дара, сонымен қатар басқалармен ұстану, сондай-ақ ілімде, ғибадатта және діни және салттық рәсімдерді орындауда басқалармен, қоғамдық немесе жеке тәртіппен бірлесе отырып орындауды қамтиды» (Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясы, 1948).

Осы мақаланың мақсаты діни толеранттылық мәдениетін қалыптастыру мүмкіндігін анықтау мәнмәтінінде Қазақстандағы кейбір діни ұйымдардың қызметін сипаттау болып табылады, негізгі міндеттері конфессияаралық диалогты сақтау түріндегі ислам, православие және

католицизмнің рөлін айқындау, этносаралық және конфессияаралық өзара қарым-қатынасты сақтау тәжірибесін бағалау болып табылады.

Ғылыми зерттеу әдіснамасы

Зерттеу теориялық, тарихи және салыстырмалы талдау жолымен жүргізілді. Дінді философиялық әлеуметтік-мәдени құбылыс ретінде түсіндірудің әдіснамалық негіздері дін саласында теориялық тұрғыдан пысықталды. Бұл әдіс мәдени, әлеуметтік және діни құндылықтардың, соның ішінде толеранттылық құндылықтарының жұмысын бағалау мен сипаттауды анықтауға және қолдануға мүмкіндік берді.

Негізгі бөлім

Қазақстандық қоғамды жаңғыртудың қарқынды үдерісі XX-XXI ғасырлар тоғысында өзіндік «діни қайта өрлеу дәуіріне» алып келді. Сонымен қатар бұл рухани жаңғыру үдерісі бұрынғы Қазақстан кездестірмеген белгілі бір мәселелерді де анықтады. Елде көпконфессиялық кеңістік құрылды, оның құрамына Қазақстан үшін дәстүрлі ислам мен христиандықтың барлық діни бірлестіктері, сондай-ақ дәстүрлі емес діни қозғалыстардың жаңа ұйымдары кірді. Қазақстанға діни экстремизмнің енуіне ықпал ететін, деструктивті және тоталитарлық бағыттағы жалған діни ұйымдар пайда болды. Сондықтан қоғамның әлеуметтік-саяси және экономикалық тұрақтылығын сақтаудың барабар мәдени-әлеуметтік үлгісін іздеу маңызды әлеуметтік бағдарламалардың бірі.

Заманауи Қазақстан – өзінің мәдени дәстүрлері мен діни нанымдары бар жүзден астам этникалық топтардың өкілдері тұратын егеменді зайырлы мемлекет. Олардың ішінде Шығыс Еуропаның өкілдері: чехтар, поляктар, румындар, Балтық жағалауы, Батыс Украинаның өкілдері бар. Олармен бірге Қазақстан аумағында қырғыздар, башқұрттар, буряттар, алтай халқының өкілдері, дүңғандар, ирандықтар, орыстар, татарлар, тәжіктер, түріктер, кәрістер, күрттер, шешендер, өзбектер, ұйғырлар өмір сүреді (Абдакимов, 2009: 32; Исмагамбетова, Карабаева, 2015: 158). Қазақстандық қоғамда ынтымақтастықты қалыптастыру үшін, олардың мәдени-этникалық бірегейлігін сақтау үшін байырғы ғана емес, басқа ұлт өкілдерінің де дәстүрлері мен діндерін жаңғырту үшін жағдай

жасау әлеуметтік-мәдени тәжірибелердің бірі болып табылады (Абдақимов, 2009: 32; Исмагамбетова, Карабаева, 2015: 158).

Қоғамда толеранттылықты қалыптастырудың маңызды тәжірибесі қазақстандық қоғамда әртүрлі халықтардың өкілдерін ынтымақтастыру болып табылады. Өзара қарым-қатынастардағы ынтымақтастық, сондай-ақ көпұлтты, көпэтникалық қазақстандық қоғамда әртүрлі діни конфессиялар өкілдерінің мемлекетпен дұрыс қарым-қатынастарын қалыптастыру өте маңызды әлеуметтік бағдар болып табылады. Осы мақсатта мемлекет әр өңірде этносаралық және конфессияаралық диалог пен келісімді қолдау саясатын жүргізуде.

Дін өзінің тарихи дамуы барысында мәдениеттің ажырамас бөлігі ретінде басқа діни ілімдерге төзімділіктің оң тәжірибесін жинақтай алды. Сондықтан діни ілімдердің толерантты қарым-қатынас тәжірибесінің осы оң бөлігін сақтау, оларды әртүрлі конфессиялар арасындағы әлеуметтік-мәдени тұрақтылықты, бейбітшілік пен келісімді сақтау және нығайту ісіндегі негізгі қағида ретінде анықтау – исламның, православиенің, католицизмнің қоғамдағы діни қызметінде маңызды болуы керек. Конфессияаралық келісімді қамтамасыз ету ісінде діни ұйымдар мен ұлттық-мәдени орталықтарға нақты қолдау көрсетуі тиіс (Ташбулатова, 2013; Құран, 1990).

Қазақстан Республикасындағы қоғам тарихи және дәстүрлі тұрғыдан негізінен екі дәстүрлі дінге бағытталған: суниттік ислам (Ханафи мәзһабы) және православиелік христиандық. Біздің еліміздегі діндарлардың көпшілігі, яғни 95%-ы осы діндердің өкілдері. Қазақстандық қоғамда Ханафит мәзһабы қазақ халқының мәдени-тарихи негіздеріне тарихи бейімделген (Балпанов, 2018:168). Ханафи мәзһабы – исламның ең толерантты тармағы, оның ілімдерінің негізі Құран мен Сүннетте ұсынылған толеранттылық идеяларынан бастау алады. Құранда келген сүрелер басқа діндегілер және құдайға сенбейтін адамдарға деген толерантты көзқарасты куәландырады, жақсылыққа шақырады: «Жақсылық пен жамандық тең емес. Жамандықты ең көркем түрде жолға сал. (Жамандыққа қарсы жақсылық қыл) Сол уақытта сені мен екеуің араңда дұшпандық болған біреу, өте жақын достай болып кетеді» (сүре 41:34). Діни бостандық – ислам жариялаған негізгі адам құқықтарының бірі: «Дінге мәжбүрлеу жоқ» (сүре 2: 265). Егер адамның дүниетанымы мен

сенімдері мәжбүрлі түрде қалыптасқан болса, адам өмірдің толықтығын сезіне алмайды (Құран, 1990).

Қазақ халқы бейбітшілік пен тату көршіліктің жоғары, рухани, адамгершілік құндылықтарын жариялайтын ислам идеяларын қабылдады. Ханафит дәстүрі Құран идеяларын басқа діндер өкілдеріне төзімділік тұрғысынан түсіндіреді: «(Мұхаммед Ғ.С.) егер мүшріктерден біреу сенен пана тілесе, онда оған Алланың сөзін тыңдағанға дейін пана бер. Сонан соң оны бейбіт орнына жеткіз. Бұл олардың түк білмейтін ел екендігінен» («Тәубе» сүресі, 6 аят) (Құран, 1990).

Қазақстандағы дәстүрлі ислам діни төзімділік қағидатына негізделген Қазақстан мұсылмандары діни басқармасының (ҚМД) қызметімен ұсынылған. ҚМДБ дербес ұйым ретінде Қазақстан тәуелсіздігін жариялағанға дейін, 1990 жылы қалыптасты. 1941 жылдан бастап республиканың Ислам жамағаты Орта Азия мен Қазақстан мұсылмандары діни басқармасының құрамына кірді. Мүфтияттың басты міндеті – діни төзімділікті сақтау және мұсылмандарға тәрбие мен білім беру. ҚМДБ Астанадағы Әлемдік және дәстүрлі діндер көшбасшыларының съездерін ұйымдастыруға және өткізуге белсенді қатысады. Мүфтият үлкен ағартушылық және тәрбие қызметін жүргізеді, газеттер мен журналдар шығарады, ғаламторда Рухани басқарудың www.muftiyat.kz деген веб-сайты жұмыс істейді. 2015 жылдың ақпан айында Қазақстан имамдарының 1-ші форумы өтті. Форум қорытындысы бойынша «Қазақстан мұсылмандар платформасы», «Қазақстан мұсылмандар діни басқармасы қызметшісінің этикасы» атты маңызды құжаттар, сондай-ақ «Имамның тұлғалық бейнесі» және «Мұсылманның тұлғалық бейнесі» атты өсиеттері бірауыздан басшылыққа алынды.

Мүфтият сондай-ақ тұрақты негізде дін-аралық диалог мәселелері бойынша ғылыми конференциялар, форумдар мен семинарлар ұйымдастырады. ҚМДБ форумдарының негізгі мақсаты – еліміздің мұсылмандарын жан-жақты ағарту, парасаттылыққа тәрбиелеу, мемлекеттің зайырлы негіздерін құрметтеу, мұсылман жамағатының бытыраңқылығына жол бермеу, басқа дін өкілдерімен бейбіт қатар өмір сүру, елдегі этносаралық және конфессияаралық тұрақтылықты сақтауға барынша үлес қосу.

Мүфтияттың қолдауымен тарихи-мәдени ескерткіштер мен мешіттер қалпына келтірілді

және жаңғыртылды; жаңа діни ғимараттар, медреселер салынды. Қазіргі уақытта елде 2507 мұсылман мешіті жұмыс істейді. Қазақстандық қоғамда тұрақтылық пен толеранттылықты нығайту үшін мұсылман дінінің өкілдері «Қайырымдылық жәрмеңкесі» ұранымен қайырымдылық акцияларын жүргізеді.

Ханафи мәзһабы – басқа діни конфессиялармен бейбіт қарым-қатынасты сақтау факторларының бірі болып табылады. Оның негізгі қызметі мұсылман діндарлары арасында салттық тәжірибені сақтауға, арнайы діни білімі бар молдалармен діни мәселелерде ағартушылық әңгімелер жүргізуге және халықты ағартуға, өздерін басқа діни бағыттарға жатқызатын кейбір діндарлар арасында діни толеранттылық жолдарын іздеуге бағытталған.

ҚМДБ-ға діни-этникалық бірегейлікті сақтау, қазақтардың дәстүрлі исламының қағидаттары мен нормаларын сақтау, басқа діни конфессиялардың өкілдеріне қатысты діни толеранттылық идеясын тәрбиелеу сияқты маңызды міндет жүктелген.

Діни толеранттылықты сақтау ісіндегі маңызды міндет ислам ілімінің радикалдануына қарсы тұру, діни экстремизм және терроризмді ойша қабылдамау, халықтың діндар бөлігі арасында ынтымақтастық, әлеуметтік-саяси тұрақтылық және қазақтардың мәдени бірегейлігін сақтау қағидаттары саласында рухани жұмысы болып табылады.

Маңызды әлеуметтік тәжірибе – православиелі христиан шіркеуінің діни толеранттылықты қалыптастыру ісіндегі қызметі. Қазақстан аумағындағы христиандықтың ұзақ тарихы бар. Христиандық дүниетанымдағы толеранттылықтың негізі ерте христиандық кешірім сұраушылардың ілімі болып табылады. Негізгі идея үш негізгі формада болатын Логос (Құдай сөзі) тұжырымдамасында ұсынылған: іске асырылған, айтылған, тұқымдық. Тұқымдық логос – бұл адамның ақыл-ойы, ал іске асырылған Логос (Құдайдың сөзі) – Мәсіх, христиан ғұрпы және шынайы дін ілімі. Мәсіх махаббат туралы өсиеттер береді және махаббатта кемелдікке шақырады. «Христиан өзінің рухани жетілуіне қарай «мен» және «мен» емес арасындағы тікелей қарама-қайшылықтан босатылуы керек, өзінің ішкі бірлігінің сезімін немесе түсінігін алуы керек» (Федоров, 2003: 37-40).

Христиандық ілімінде бірліктің мәні діндарлардың өзара сүйіспеншілігінде көрінеді – «Сен Мені сүйген махаббат оларда болады,

Мен де оларда боламын» (Йоанн. 17, 26). Митрополит Антоний: «Бұл махаббат өмірдің толық байланысына және оны құрбан етуге дайындыққа дейін барады және біздің Мәсіхпен бірлігімізді анықтайтын өсиет бар», – деп жазады (Архиепископ, 2009: 14-18). «Рақымды махаббатты толықтай сезіну – бұл адамды табиғи күйден қайта туылғанға дейін ерекшелендіретін, Мәсіхтің шәкірттерін әлемнен ажырататын белгі, ... өйткені жұмбақ қасиетті бірлік діндарларға өзара махаббат пен Мәсіхке деген махаббатта ашылады» (Архиепископ, 2009: 14-18). Христиандық толеранттылық идеясының негізгі қағидалары екі діни ұйымның қызметінде ұсынылған – Православиелік христиандық және Католик шіркеуі.

Қазақстандағы Православие діндарлар саны жағынан исламнан кейінгі екінші діни бағыт болып табылады. Қазақстанның Православие Шіркеуі (ҚПШ) 295 діни ғимаратқа ие. 2012 жылы «Діни қызмет және діни бірлестіктер туралы» Заңның талаптарына сәйкес республикада діни бірлестіктерді қайта тіркеу жүзеге асырылды. Қазір Қазақстанда православиелік шіркеуінің 329 діни бірлестігі, оның ішінде республикалық діни бірлестік – Митрополиттік округ, сондай-ақ 9 епархия жұмыс істейді. Православие қауымдастықтарының ең көп саны Алматы, Ақмола, Шығыс Қазақстан, Солтүстік Қазақстан, Қостанай, Қарағанды облыстарында тіркелген. Сондай-ақ, Қазақстанда православиелік монастырьлары жұмыс істейді. Барлық дерлік шіркеулер мен ғибадат үйлерінде православиелік негіздерін зерттеу үшін шіркеу приход мектептері ашылды, жексенбілік мектептер жұмыс істейді, онда балалар да, ересектер де оқиды.

1995 жылы мемлекет XX ғасырдың басында салынған Алматы Вознесенский кафедралық соборын православиелік шіркеуіне берді. Бұл собор ерекше сәулет ескерткіші болып саналады. Православиелік қауымдастықтарға басқа қалалардағы храмдар қайтарылды. Қазіргі уақытта ескі ғибадат ғимараттарын қалпына келтіру және жаңа шіркеулер мен ғибадат үйлерін салу бойынша көптеген жұмыстар жүргізілуде. Қазақстан Мәскеудегі Құтқарушы Мәсіхтің ғибадатханасын қалпына келтіруге өз үлесін қосты. Біздің еліміздің өтеусіз сыйы Қордай кен орнынан алынған, ғибадатхананың қабырғаларын безендіруге арналған мәрмәрді бағыттау болды. Соңғы жылдары Алматыда Құтқарушы Мәсіхтің ғибадатханасы, Павлодардағы Благовещенский соборы, Екібастұздағы

Серафимо-Иверский соборы, Талдықорғандағы Иоанно-дін ілімі соборы, Қостанайдағы Константин-Еленинский храмы, Сәтбаевтағы Әулие Никольский храмы және бүкіл Қазақстан бойынша көптеген басқа храмдар салынды. 2009 жылы Астанада кафедралды Қасиетті-Успен соборы салынды. Сонымен қатар бірнеше монастырьлар да ашылды. 2005 жылдың маусым айында Астана қаласында Константин-Еленин кафедралды соборының ашылуы мен жарықтандыруының 150 жылдығына арналған салтанатты іс-шаралар өткізілді.

2010 жылдың қаңтарында Қазақстанға Мәскеу және Бүкіл Ресей Патриархы Кирилл келді. Орыс Православие шіркеуінің басшысы Алматы мен Астанада болып, қоғам өкілдерімен кездесіп, ғибадатханаларда шіркеу қызметтерін өткізді. Сапардың басты оқиғасы Қазақстан астанасындағы Қасиетті-Успен кафедралды соборының жарықтандырылуы болды. Қазақстанда ресми танылған мерекелік күндердің қатарына 7 қаңтардағы православиелік Рождество мерекесі кірді.

Соңғы жылдары біздің елімізде православие құрылымдық реформасы жүзеге асырылуда. 2003 жылдың мамыр айында орыс Православие Шіркеуінің Қасиетті синоды Қазақстан Республикасында құрамына Астана, Орал және Шымкент епархиялары кіретін Митрополиттік округ құру туралы шешім қабылдады. Митрополиттік округ – бұл епархияларды біріктірудің ерекше нысаны, ол тек қазақстанда ғана РПШ шеңберінде қызмет істейді. Округ Қазақстан Республикасының аумағындағы епархиялардың діни-ағартушылық, баспа, әлеуметтік және басқа да қоғамдық-маңызды қызметін үйлестіру мақсатында құрылды. 2003-2010 жылдары округті митрополит Мефодий (Немцов) басқарды. 2010 жылы Астана және Қазақстан митрополиті Александр (Могилев) округ басшысы болып тағайындалды.

Православие шіркеуі діндер мен өркениеттер диалогының тұрақты қатысушысы. Православие өкілдері түрлі деңгейдегі форумдар, конференциялар, дөңгелек үстелдер барысында белсенді сөз сөйлейді. Астанадағы Әлемдік және дәстүрлі діндер көшбасшыларының барлық бес съезінде Орыс православие шіркеуін жоғары деңгейлі делегациялар ұсынды. 2012 жылғы IV съездің жұмысына қатысу үшін қазақстан астанасына Мәскеу және Бүкіл Ресей Патриархы Кирилл келді. Тәуелсіз Қазақстан тарихының басынан бастап Орыс православие шіркеуі, атап

айтқанда, оның ҚР-дағы Митрополиттік округі конфессияаралық бейбітшілік пен қоғамдағы тұрақтылықты нығайту саясатын жүргізуде мемлекеттің сенімді серіктесі болып қала береді.

Православие шіркеуі мемлекеттік ұлттық мереке – Наурыз мерекесіне, мемлекеттік мереке – Қазақстан халқының бірлігі күніне орай, христиандардың қолдауы мен қатысуы тұрғысынан үлкен әлеуметтік жұмыс жүргізеді, балалар арасында бейнелеу өнері бойынша сабақтар – баспана, көркемөнер көрмелері мен қайырымдылық акциялары өткізіледі (Архиепископ, 2009: 14-18).

Рим-Католик шіркеуі (РКШ) діндарлар арасында толеранттылықты сақтауға оң үлес қосады. 1991 жылы Рим папасы Иоанн Павел II Қазақстан мен Орта Азия үшін Апостолдық әкімшілік құрды. 1997 жылы Орта Азия республикаларының приходтары Қазақстанның Апостолдық әкімшілігіне бағынудан шығарылып, «sui iuris», яғни өзін-өзі басқару мәртебесіне ие болды. 1999 жылы Қазақстанның Апостолдық әкімшілігі Қарағанды епархиясына және үш жаңа апостолдық әкімшілікке бөлінді: Астана, Атырау және Алматы. Сонымен бірге, мұндай құрылымдар (әкімшіліктер) Қасиетті Тақтың тәжірибесінде ерекше болып табылады және оларды епархиялар мен архиепархияларға жаппай алмастыруы керек еді. Сондықтан, 2003 жылдың мамыр айында Рим Папасы Астанадағы Апостолдық әкімшілікті Астанадағы Әулие Мария Архиепархиясы» деп аталатын Архиепархия деңгейіне көтерді, оны архиепископ (митрополит) Томаш Пэта басқарған. Архиепархия Астана, Ақмола, Қостанай, Солтүстік Қазақстан және Павлодар облыстарының приходтарын біріктіреді. Рим Папасының Жарлығымен 2003 жылдың мамыр айында бірінші митрополит архиепископ Томаш Пэт бастаған митрополит құрылды және Қазақстанның Епископтық конференциясының жарғысы бекітілді. 1994 жылғы 3 қазанда Ватикан мен Қазақстан арасында дипломатиялық келісім жасалды және Алматы қаласына Ватикан елшісі, Апостолдық Нунций келді. 1998 жылы «Қазақстан Республикасы мен Қасиетті Тақ арасындағы өзара қарым-қатынас туралы келісім» конкордатына қол қойылды (ҚР Католик шіркеуінің тарихы, 2021).

Католик шіркеулерінің толеранттылығын дамыту үшін басқа діндер мен христиан конфессияларының өкілдерімен кездесулер ұйымдастырылады. Діни қауым мүшелері Құдайды

басқаша танытын адамдардың түсініктерін тыңдап, зерттейді. Әрбір рухани жетекші өз қызметін жүргізетін түрлі діндердің көшбасшыларымен достықты жеке деңгейде нығайтуға тырысады. Қайырымдылықты христиандық тұрғысынан түсіну тек басқа конфессиялардың католиктеріне немесе христиандарына бағытталған емес. Католиктік қайырымдылық ұйымдар (мысалы, «Каритас»), әр келуші, әр діндар барлығына дерлік көмектеседі. Адамның қажеттіліктері қаншалықты кең болса, қайырымдылықтың да түрлері соншалықты көп. Дәстүр бойынша католик Шіркеуінде қайырымдылық жеті «дене» мейірімділік істеріне байланысты: ашты тамақтандыру, шөлдеген адамға сусын беру, жалаңашты киіндіру, үйсіз адамды паналату, науқасты зиярат ету, тұтқындағы адамды зиярат ету, өлгендерді жерлеу. Мейірімділіктің жеті «рухани» ісінде: білмегенге үйрету, күмәнданушыға жол көрсету, күнәһарға өсиет айту, ренжіткен адамды кешіру, зұлымдыққа зұлымдықпен жауап қайтармау, азап шегушіні жұбату, тірі және қайтыс болғандар үшін дұға ету (Балпанов, 2018: 168).

Осылайша, қазақстандық қоғамда үш ірі діни ұйымның (ҚМДБ, православие шіркеуі, Рим-Католик шіркеуі) өкілдері халық арасында діни толеранттылықты сақтау және қолдау тұрғысынан үлкен жұмыс жүргізуде. Діни төзімділік – бұл бір діни қауымдастықтың ізбасарларының басқа діни қауымдастықтың ізбасарларына деген діни төзімділігі мен діни сыйластығы. Әрбір діни және конфессиялық қауымдастық өз сенімін ұстанады және басқа діни қауымдастықтардың құқықтарын құрметтейді.

Зерттеу нәтижелері мен талқылау

Қазақстандық қоғамдағы үш діни конфессия қызметінің тәжірибесі көрсетіп отырғандай, қоғамдық қауіпсіздік пен ішкі тұрақтылықты қамтамасыз ету қоғам бірлігінің негізі болып табылады, қоғамда әлеуметтік және мәдени тұрақтылықты сақтау діни толеранттылық мәдениетін қалыптастыру болып табылады. Діни ұйымдардың қызметіне жүргізілген талдау көрсеткендей, діни толеранттылықты қалыптастыру (лат. *tolerantia* – шыдау, төзу) басқа идеяларға, көзқарастарға, көңіл-күйге, сенімге, іс-әрекетке, дәстүрге толеранттылық танытуға, басқа конфессиялар мен этникалық мәдениет өкілдеріне қатысты жұмсақтық танытуға негіз-

делуі керек. Исламның, православиенің, католицизмнің, діни бірлестіктердің маңызды міндеті – халықтың діндар бөлігі арасында кез-келген көріністегі интолеранттылыққа жол бермеу, ксенофобияға, діни интолеранттылыққа жол бермеу, әр түрлі этностардың діни сенімдеріне, ұлттық дәстүрлер мен әдет-ғұрыптарға құрметпен қарауды қалыптастыру, діни ілімдердің, фундаментализм идеяларының радикалдануына жол бермеу, діни экстремизм мен терроризмнің кез-келген түріне қарсы тұру.

Толеранттылық, өзара түсіністік, басқа халықтардың діндерін құрметтеу мемлекеттіліктің тұрақты дамуының, елімізде қоғамдық тұрақтылықты қамтамасыз етудің өте маңызды біріктіруші факторы және шарты болды (Золотухин, 1999).

Діни толеранттылықты қалыптастырудың маңызды мәдени-тарихи тәжірибесі қазақ халқының дәстүрлі мәдениеті болып табылады. Қазақ халқының төзімділігі, басқа діндер мен мәдениеттердің өкілдеріне құрмет көрсетуі – қазақтарға тән қасиет. Қазақ тіліндегі «толеранттылық» ұғымы терең мағынаға ие: қайырымдылық, қамқорлық, құрмет, мәртебе, адамгершілік, әділеттілік, мейірімділік, төзімділік, сезімталдық, бітімгершілік, дипломатиялық, мәмілешілдік, зейінділік, жомарттық, адалдық, жолдастық, қонақжайлылық, келісе білу, достық, барлық жағынан үйлесімділік, бейбітшілік пен келісімге жол (Akbergen, Karabayeva, Ismagambetova, 2016: 215-227).

Толеранттылық көршінің күнделікті өмірде көршісіне деген әдеттегі өзара төзімділігінің көрінісінен басталады. Кең мағынада, бұл – мәдениетаралық, конфессияаралық, ұлтаралық, этносаралық және тіларалық төзімділік. Толеранттылық – әртүрлі халықтардың мәдениеті мен дінінің ерекшеліктеріне қатысты адамға қажетті қасиет. Бүкіл әлемде толеранттылық зорлық-зомбылық пен үстемдіктен бас тарту, дін мен адамзат мәдениетінің алуан түрлілігін тану, тең құқықты құрметтеу ретінде қарастырылады. Толеранттылық адамның құқықтары мен бостандықтарын құрметтеуді қамтиды, плюрализммен бірге демократияның негізгі қағидаларының бірі болып саналады. Толеранттылық – саяси мәдениет пен жалпы қоғам деңгейінің көрсеткіші. Осылайша, діни толеранттылық қоғамдағы ішкі тұрақтылық пен бірлікті қамтамасыз етуге бағытталған. Діни толеранттылықты қалыптастыру қазіргі әлемде өзекті міндет болып табылады.

Қорытынды

Қазақ халқының басқа діндерге деген құрметі, төзімділік пен өзара түсіністік мемлекеттіліктің орнықты дамуының және елдегі қоғамдық тұрақтылықты қамтамасыз етудің шоғырландырушы факторы, басты шарты болды. Азаматтық бейбітшілік пен ұлтаралық келісім – біздің басты құндылығымыз. Біздің көпұлтты еліміздегі бейбітшілік пен келісім, мәдениеттер мен діндердің диалогы әлемдік эталон ретінде әділ танылды. Қазақстан халқы Ассамблеясы мәдениеттер диалогының еуразиялық үлгісіне айналды. Қазақстан жаһандық конфессияаралық диалог орталығына айналды.

Осылайша, негізгі әлемдік діндер – христиандық, ислам – толеранттылық мәселесі бойынша ортақ құндылықтарға ие. Айырмашылықтарға келетін болсақ, олар діндер диалогының алғышарттары болып табылады. Бұл адамдарды басқалар үшін жауапкершілік сезімін тәрбиелеуге ынталандыруда маңызды рөл атқаруы мүмкін. Әрбір дін толеранттылық, түсінуді дамыту, жағымсыз эмоциялар мен ойларды тежейтін рухани қасиеттерді тәрбиелеу туралы айтады. Әр түрлі мәдениеттер арасындағы диалог – толеранттылықты, соның ішінде діни және этникалық тәрбиенің ең жақсы жолы.

Діни төзімділік – конфессияаралық келісімді қамтамасыз ету шарттарының бірі. Сонымен қатар діни өзара құрмет бүгінде Қазақстанның бейбітшілігін, тұрақтылығы мен

экономикалық прогресін қамтамасыз етудің шешуші факторына айналуға. Қазақстандықтар үшін толеранттылық қағидаты қоғамның саяси мәдениетінің нормасы, этносаралық және конфессияаралық қатынастардағы мемлекет саясатының негізгі қағидаттарының бірі (Aubakirova, Ismagambetova, Karabayeva, Mirsabekova, Rysbekova, 2016: 1-6).

Әлеуметтік, саяси топтың көзқарастарының тұрақтылығын сақтау үшін «ішкі келіспеушілік» басылуы керек, ал осы топқа қатысты сыртқы құрылымдармен көзқарастардың айырмашылығы қалыпты және тіпті құпталуы мүмкін. Тұйық жүйе осылай аман қалуға тырысады. Алайда, қазіргі кезеңде ашық плюралистік жүйе өміршең. Д. Трумэн «егер қоғам революциядан, деграцидан, құлдыраудан аулақ болып, тұрақтылықты сақтай алса, онда бұл тек бірнеше тиістіліктің арқасында» деп атап өтті (Truman, 1951).

Көпэтникалық қоғамдағы толеранттылық тек әлеуметте бар этномәдени, діни, конфессиялық айырмашылықтарды мойындауды ғана емес, сонымен бірге «алуан түрліліктегі бірлікті» ұғынуды да білдіреді. Сол уақытта қоғамда бар этномәдени айырмашылықтарға өзіндік мәні бар және және институционалдық мән берілмейді. Қазақстан Республикасында бұл «алуан түрліліктегі бірлік» ортақ азаматтық бірегейлікпен қамтамасыз етіледі. Қазақстанның ұлттық бірлігі доктринасында (Қазақстанның ұлттық бірлігі доктринасы, 2010) көрсетілген жалпыұлттық идеяда дәл осы құбылыс орын алады.

Әдебиеттер

Абдакимов, А. (2009) Идентификация религиозной ситуации в современном Казахстане // Проблемы религиозной идентификации в контексте национальной безопасности: материалы международной научной конференции, посвященной 75-летию КазНУ им. аль-Фараби. - Алматы: Қазақ университеті. – 32.

Архиепископ (Храповицкий) Антоний (2009) Нравственная идея догмата Церкви. – М.: - 14-18.

Балпанов, Н. (2018) «Этноконфессиональные отношения: опыт формирования культуры толерантности». Диссертация на соискание степени доктора философии (PhD). –КазНУ им. аль-Фараби, Алматы, 2018. – 168.

Всеобщая декларация прав человека (принята Генеральной Ассамблеей ООН 10.12.1948)// https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/declhr.shtml

Доктрина национального единства Казахстана от 29 апреля 2010 г. https://www.inform.kz/ru/doktrina-nacional-nogo-edinstva-kazahstana_a2263364

Золотухин, В.М. (1999) «Две концепции толерантности». – Камерово: Кузбасс.техн.университет. – 63.

Золотухин, В.М. (2006) Толерантность как проблема философской антропологии: автореферат дис.доктор.филос.наук: Екатеринбург.

Исмагамбетова, З.Н., Карабаева, А.Г. (2015) Толерантность как социокультурный феномен. – Алматы: КазНУ: Қазақ университеті. – 158.

История католической церкви в РК (2021). <https://e-history.kz/ru/news/show/33283>

Кадыржанов, Р. (2013) Межэтническая стабильность и национальная консолидация в Казахстане // Национальная консолидация Казахстана. Сборник материалов круглого стола. – Алматы: ИФПР КН МОН РК.

Коран (1990) Пер. с араб. акад. И.Ю. Крачковского. – М.: АНС-Принт Ассоциации «Новый стиль». – 512.

Ташбулатова, М. (2013) Основания и принципы межрелигиозного диалога // Влияние религий на современный мир. Материалы международной научно-практической конференции. – Алматы: ИФПР КН МОН РК. – 406.

Федоров, В. (2003) Межконфессиональный диалог и проблемы толерантности - СПб: Санкт-Петербургское философское общество. – 37-40.

References

Abdakimov, A. (2009) Identifikatsiya religioznoy situatsii v sovremennom Kazakhstane [Identification of the religious situation in modern Kazakhstan]. Problemy religioznoy identifikatsii v kontekste natsional'noy bezopasnosti: materialy mezhdunarodnoy nauchnoy konferentsii, posvyashchennoy 75-letiyu KazNU im. al'-Farabi. - Алматы: Kazak, universiteti. - 32. (in Russian)

Arkhiepiskop (Khrapovitskiy) Antoniy (2009) Nravstvennaya ideya dogmata Tserkvi [The moral idea of the dogma of the Church]. – М.: - 14-18. (in Russian)

Balpanov, N. (2018) «Etnokonfessional'nyye otnosheniya: opyt formirovaniya kul'tury tolerantnosti» [Ethno-confessional relations: the experience of forming a culture of tolerance]. Dissertatsiya na soiskaniye stepeni doktora filosofii (PhD), Al-Farabi KazNU, Almaty, 2018. – 168. (in Russian)

Doktrina natsional'nogo yedinstva Kazakhstana [Doctrine of national unity of Kazakhstan] ot 29 aprelya 2010 g. https://www.inform.kz/ru/doktrina-nacional-nogo-edinstva-kazahstana_a2263364 (in Russian)

Fedorov, V. (2003) Mezkhkonfessional'nyy dialog i problemy tolerantnosti [Interfaith Dialogue and Problems of Tolerance]. - SPb.: Sankt-Peterburgskoye filosofskoye obshchestvo. - 37-40. (in Russian)

Ismagambetova, Z.N., Karabayeva, A.G. (2015) Tolerantnost' kak sotsiokul'turnyy fenomen [Tolerance as a sociocultural phenomenon]. – Almaty: KazNU. – 158. (in Russian)

Istoriya katolicheskoy tserkvi v Kazakhstane (2021) [History of the Catholic Church in Kazakhstan]. <https://e-history.kz/ru/news/show/33283> (in Russian)

Kadyrzhanov, R. (2013) Mezhetnicheskaya stabil'nost' i natsional'naya konsolidatsiya v Kazakhstane [Interethnic stability and national consolidation in Kazakhstan]. Natsional'naya konsolidatsiya Kazakhstana. Sbornik materialov kruglogo stola. – Almaty: IFPR KN MON RK.. (in Russian)

Koran [Koran]. (1990) Per. s arab. akad. I.YU. Krachkovskogo.- М.: ANS-Print Assotsiatsii «Novyy stil'». – 512. (in Russian)

Tashbulatova, M. (2013) Osnovaniya i printsipy mezhreligioznogo dialoga [Foundations and principles of interreligious dialogue]. Vliyaniye religiy na sovremennyy mir. Materialy mezhdunarodnoy nauchno-prakticheskoy konferentsii. – Almaty.: IFPR KN MON RK. – 406. (in Russian)

Truman, D.B. (1951) The Governmental Process: Political Interests and Public Opinion. – N.Y. – 544.

Vseobshchaya deklaratsiya prav cheloveka (prinyata General'noy Assambleyey OON 10.12.1948) [Universal Declaration of Human Rights (adopted by the UN General Assembly on December 10, 1948)] // https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/declhr.shtml (in Russian)

Zolotukhin, V.M. (1999) «Dve kontseptsii tolerantnosti» [Two Concepts of Tolerance]. - Kamorovo: Kuzbass.tekhn.universitet. – 63. (in Russian)